

O‘ZBEKISTONDA MADANIY VA TARIXIY TURIZM: IMKONIYATLAR TAHLILI

Abdumo‘minova Mahliyo Dilshodjon qizi

Toshkent Kimyo Xalqaro Universitetining turizm yo‘nalishi

3-kurs bakalavr talabasi

ORCID:0009-0008-4595-148x

Annotatsiya: Ushbu maqola O‘zbekistonning madaniy va tarixiy turizmini rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan ishlar: qonunlar, farmonlar, hududiy forumlar va yarmarkalar tahlil qilinadi. Muallif madaniy meros ob’ektlaridan foydalanish, Turizm va Madaniy Meros Vazirligi faoliyati, “Turizm to‘g‘risida”gi qonun, Chorvoq, Buxoro va Samarqanddagi strategik tashabbuslar (PQ–2980, PF–117, PF–5273) hamda “Ipak yo‘lida turizm” yarmarkasi kabi faoliyatlar asosida mavjud imkoniyatlar va kuchli tomonlarni ko‘rsatadi. Maqola ilmiy-auditoriyalar, turizm sohasidagi mutaxassislar hamda hukumat siyosatiga qiziqqanlar uchun qimmatli ma’lumot hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: Madaniy turizm, tarixiy turizm, madaniy meros, madaniy-tarixiy obidalar, turizm va madaniy meros vazirligi, turizm to‘g‘risidagi qonun, ipak yo‘lida turizm yarmarkasi, PQ-2980, PF-117, PF-5273, madaniy turizm infratuzilmasi va siyosati, O‘zbekiston turizm salohiyati

Аннотация: В статье анализируется работа, проводимая по развитию культурно-исторического туризма в Узбекистане: законы, указы, региональные форумы и ярмарки. Автор показывает имеющиеся возможности и сильные стороны на основе использования объектов культурного наследия, деятельность Министерства туризма и культурного наследия, Закон «О туризме», стратегические инициативы в Чарваке, Бухаре и Самарканде (PQ-2980, PF-117, PF-5273) и ярмарку «Туризм на Шелковом пути». Статья представляет собой ценную информацию для академической аудитории, профессионалов в сфере туризма и тех, кто интересуется политикой правительства.

Ключевые слова: Культурный туризм, исторический туризм, культурное наследие, культурно-исторические памятники, Министерство туризма и культурного наследия, Закон о туризме, Ярмарка туризма Шелкового пути, PQ-2980, PF-117, PF-5273, инфраструктура и политика культурного туризма, туристический потенциал Узбекистана

Annotation: This article analyzes the work being done to develop cultural and historical tourism in Uzbekistan: laws, decrees, regional forums and fairs. The author shows the existing opportunities and strengths based on the use of cultural heritage

sites, the activities of the Ministry of Tourism and Cultural Heritage, the Law "On Tourism", strategic initiatives in Charvak, Bukhara and Samarkand (PQ-2980, PF-117, PF-5273) and the "Tourism on the Silk Road" fair. The article is valuable information for academic audiences, tourism professionals and those interested in government policy.

Keywords: Cultural tourism, historical tourism, cultural heritage, cultural and historical monuments, Ministry of Tourism and Cultural Heritage, Law on Tourism, Silk Road Tourism Fair, PQ-2980, PF-117, PF-5273, cultural tourism infrastructure and policy, Uzbekistan's tourism potential

Kirish

Turizm – bu insonlarning vaqtincha boshqa joylarga sayohat qilishi va bu davomida xizmatlardan foydalanishi bilan bog‘liq faoliyat turi bo‘lib, dunyo iqtisodiyotida yildan-yilga muhim o‘rin egallamoqda. XX asr oxiridan boshlab turizm nafaqat dam olish, balki ta‘lim, sog‘liqni tiklash, tarixiy merosni o‘rganish, biznes kabi turli shakllarda rivojlanib bormoqda.

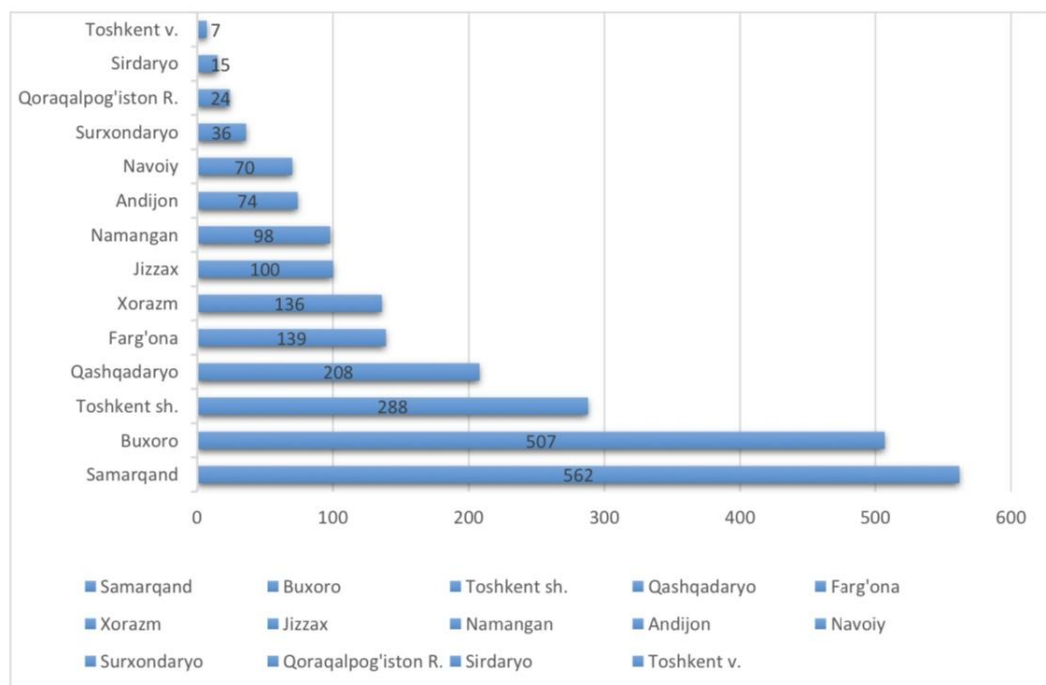
Madaniy va tarixiy turizm – bu sayohatchilarning boshqa xalqlarning tarixiy obidaları, urf-odatları, san‘at va adabiy merosiga qiziqish asosida amalga oshiriladigan turizm turi hisoblanadi. Bu turizm yo‘nalishi milliy o‘zlikni anglash, tarixiy xotirani saqlash va uni kelajak avlodlarga yetkazishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Madaniy va tarixiy turizm zamonaviy turizmning eng barqaror va ijtimoiy jihatdan foydali yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu turdagi turizm sayyohlarni nafaqat dam olishga, balki yangi bilimlar, tarixiy anglash va madaniy almashuvga chorlaydi. Butunjahon Turizm Tashkiloti (UNWTO) ma‘lumotlariga ko‘ra, dunyo bo‘yicha madaniy turizm 40 foizgacha ulushga ega bo‘lib, turizmning iqtisodiy ta‘sirini orttirishga xizmat qilmoqda(<https://www.e-unwto.org/doi/book/>)

Madaniy va tarixiy yodgorliklar joylashgan hududlar ko‘pincha mahalliy iqtisodiyot uchun asosiy daromad manbaiga aylanadi. Masalan, Xitoyda madaniy meros ob‘ektlari atrofida sayyohlik infratuzilmasi barpo qilinib, minglab ish o‘rinlari yaratilgan. Shu tarzda, tarixiy obidalarni asrab-avaylash bilan birga, ularning iqtisodiy aylanishga kiritilishi ta‘minlanmoqda.(<https://www.mdpi.com>)

Bugungi kunda O'zbekistonda 2 mingdan ziyod tarixiy yodgorliklar mavjudligi tarixiy-

madaniy turizmni rivojlantirish salohiyati yuqori ekanligidan dalolat beradi (1-rasm).

1-rasm. Respublikadagi tarixiy yodgorliklar soni (hududlar kesimida)

O‘zbekistonda 2023-yilda Prezidentning PF–114-sonli farmoni bilan “Madaniyat va turizm sohasi boshqaruvini isloh qilish” konsepsiyasi qabul qilindi. Bu hujjat asosida turizm salohiyatiga ega hududlarda infratuzilma, qo‘llab-quvvatlash va xalqaro tanishtirish ishlari olib borilmoqda. Ayniqsa, tarixiy shaharlarda (Qo‘qon, Buxoro, Xiva) mahalliy hunarmandchilik, festivallar va tarixiy marshrutlar orqali madaniy turizm faollashtirilmoqda. (<https://lex.uz/docs>)

Turizmda madaniy va tarixiy yo‘nalishlarning tarixi

Turizm insoniyat tarixida uzoq yillardan buyon madaniyat, savdo, din va ilm-fan bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan hodisa sifatida namoyon bo‘lib kelmoqda. Ayniqsa madaniy va tarixiy turizm yo‘nalishlari qadim zamonlardan boshlab insonlarning bilishga bo‘lgan qiziqishi, ruhiy ehtiyojlari va jamiyatlararo madaniy aloqalarni mustahkamlash vositasi sifatida rivojlanib kelgan.

Qadimgi davrlarda ziyoratga asoslangan sayohatlar – xususan, Misr, Hindiston, Xitoy va Rim kabi sivilizatsiyalarda mavjud bo‘lgan diniy safari, tarixiy joylarga bo‘lgan qiziqish madaniy turizmning dastlabki ko‘rinishlarini vujudga keltirgan. Miloddan avvalgi 5–4-asrlarda yunon va rim fuqarolari tarixiy joylar, festivallar va sport tadbirlarida ishtirok etish uchun uzoq masofalarni bosib o‘tganlar.

Yevropada 17–18-asrlarda yuzaga kelgan “Grand Tour” an‘anasi, asosan ingliz aristokratlari tomonidan Italiya, Fransiya, Germaniya va Gretsiya bo‘ylab uyushtirilgan safarlar orqali madaniy bilim va tarbiya olishga qaratilgan bo‘lib, bu davr madaniy turizmning shakllangan bosqichi hisoblanadi. Sayohatchilar qadimiy

san'at namunalarini o'rganish, tarixiy joylarni ziyorat qilish orqali o'z dunyoqarashlarini kengaytirganlar (Wikipedia, Grand Tour).

19-asr sanoat inqilobi va transport tizimining rivojlanishi bilan tarixiy joylarga ommaviy tashriflar soni ortdi. Temir yo'l, paroxod va mehmonxona infratuzilmalari madaniy va tarixiy obidalarni ommalashtirishga xizmat qildi. Shu bilan birga, tarixiy yodgorliklar atrofida muzeylar, ekskursiyalar va ilmiy izlanishlar faoliyati kuchaydi.

20-asrdan boshlab madaniy va tarixiy turizm ilmiy asosda o'rganila boshladi. Masalan, Greg Richards (2018) o'z tadqiqotlarida madaniy turizmni shaxsiy identitet, urbanizatsiya va global madaniy raqobat doirasida tahlil qiladi (Richards, 2018). Shu bilan birga, UNESCO nomoddiy meros tushunchasini ham madaniy turizmga qo'shib, zamonaviy yondashuvni taklif qildi (UNESCO).

Bugungi kunda madaniy va tarixiy turizm turli davlatlar iqtisodiyotida muhim rol o'ynab, nafaqat moliyaviy daromad, balki milliy g'urur, tarixiy xotira va madaniy merosni asrashga xizmat qilmoqda. Shu sababli, bu yo'nalishni chuqur o'rganish va rivojlantirish hozirgi global sharoitda dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Mamlakatimizda madaniy va tarixiy turizmga oid amalga oshirilayotgan ishlar (qonun, forum, farmon, qarorlar)

O'zbekistonda mustaqillik yillarida madaniy-tarixiy merosni asrash va targ'ib qilishga katta e'tibor berilmoqda. 2016-yildan boshlab Prezident Shavkat Mirziyoyev tashabbusi bilan qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasining turizmni rivojlantirish konsepsiyasi" (2019–2025 yillar) madaniy meros asosidagi turizmni strategik yo'nalish sifatida belgiladi. 2019-yil 5-iyulda "Turizm to'g'risida"gi yangi qonun qabul qilindi. Shuningdek, har yili o'tkaziladigan "Ipak yo'li" xalqaro festivali, "Qo'qon hunarmandlar festivali" kabi tadbirlar ushbu sohaga xalqaro e'tiborni jalb qilmoqda.

2022-yil 18-fevraldagi Farmonga asosan, O'zbekiston Respublikasi Turizm va madaniy meros vazirligi tashkil etilib, tarixiy yodgorliklar va madaniy turizmni rivojlantirish bo'yicha markazlashtirilgan boshqaruv joriy etilgan. (Lex.uz- Prezident Farmoni PF–117)

Toshkentda o'tkazilgan forumda madaniy meros asosida gid tayyorlash, tarixiy obyektlarni reklama qilish bo'yicha xalqaro va mahalliy mutaxassislar qatnashgan. (turizm.gov.uz)

Samarqandda o'tkazilgan forumda Islom dunyosi turizm poytaxtlari, jumladan, Xiva va Shahrisabz shaharlarining turizm imkoniyatlari muhokama qilingan. (unesctourism.uz — forum xabarleri)

Xususan, "Chorvoq" erkin madaniy-turistik zonasi, "VII Gidlar forumi", "Samarkand Tourism Forum" (lex.uz) kabi tashabbuslar orqali tarixiy meroslarimizni zamonaviy turizm bilan uyg'unlashtirish ishlari davom etmoqda. Bu esa, nafaqat iqtisodiy jihatdan, balki madaniy merosni saqlab qolish va uni xalqaro maydonga olib chiqishda ham dolzarb yo'nalishdir.

Adabiyotlar tahlili

O'zbekistonlik olimlar orasida turizm va madaniy meros masalalari bo'yicha Shavkat Mamadaliyev, Dilshod Negmatov, Saida Zayniddinova, Baxtiyor Mamatqulov va boshqalar tadqiqotlar olib bormoqda.

Nazarov va boshq. (2020) tadqiqotida Kashkadaryo viloyatidagi tarixiy va madaniy ob'ektlarning turizm salohiyati tahlil qilingan. Ular hududni arkeologik, me'moriy, san'at va hujjatli obidalar bo'yicha tasniflab, Karshi va Shakhrisabz markazlari ayniqsa boy resurslarga ega ekanligini ko'rsatadi (Development of Tourism in Uzbekistan and Cultural-Historical Tourist Resource Potential of Kashkadarya Region, Journal of Environmental Management & Tourism,)

Juraturgunov va boshq. (2023) oilan MDPI jurnalida nashr qilingan maqolada O'zbekistonning "Buyuk Ipak yo'li" bo'ylab joylashgan UNESCO ob'ektlariga tashrif buyurgan amerikalik sayyohlarning sodiqligi o'rganilgan. Ular 7–13 kunli sayohatlar sodiqlikni oshirishini, mustaqil sayyohlar yuqori sodiqlik ko'rsatishini aniqlashgan. (World Heritage Site Tourism and Destination Loyalty along the Silk Road, Sustainability)

Scholarexpress (2021) Kashkadaryo misolida ziyorat (pilgrimage), agrarturizm va ekoturizm segmentlarini rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar beradi. U yerda masalan, Abul Mu'in Nasafi maqbarasi va agroyo'nalishlarda oilaviy mehmonxonalar loyihalari muhim deb tilga olinadi. (scholarexpress.net)

Madaniy va tarixiy sayyohlikning turli yo'nalishlari – arxeologiya, ziyorat, etnografiya, shahar turizmi — bir-birini to'ldiradi. Har biri barqarorlik, mahalliy salohiyat, brend imij va milliy g'urur rivojiga xizmat qiladi.

Madaniy meros va zamonaviy texnologiyalarni uyg'unlashtirish orqali tarixiy joylar barqaror boshqaruv ostida himoya qilinishi kerak

Metodologiya

Ushbu maqola yozilishida madaniy va tarixiy turizm sohasini tahlil qilish uchun sifatli tadqiqot uslublari qo'llanildi. Asosiy e'tibor O'zbekiston Respublikasida ushbu turizm yo'nalishi bo'yicha amalga oshirilayotgan qonuniy, tashkiliy va infratuzilmaviy islohotlarni tahlil qilishga qaratildi.

Tadqiqotda quyidagi manba turlari asos qilib olindi:

- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon va qarorlari (PF–117, PF–5273, PQ–2980);
- "Turizm to'g'risida"gi qonun va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar;
- Turizm va Madaniy Meros vazirligining rasmiy saytlari va hisobotlari;
- Xalqaro tashkilotlar – BMTning Butunjahon Turizm Tashkiloti (UNWTO), UNESCO ma'lumotlari;
- Ilmiy maqolalar (MDPI, Sustainability, Journal of Tourism va boshqalar);
- Internetdagi ochiq axborot manbalari va ommaviy axborot vositalarida e'lon qilingan maqolalar.

Tahlil qilish jarayonida deskriptiv (ta'riflovchi) va tizimli yondashuv uslublari qo'llanildi. Ya'ni, mavjud holatni tavsiflash, siyosiy va strategik hujjatlarni tahlil qilish, madaniy ob'ektlar asosida turizm imkoniyatlarini baholash amalga oshirildi. Bundan tashqari, xorijiy davlatlar tajribasi (Xitoy, Italiya, Turkiya) O'zbekiston bilan qiyosiy tahlil qilinib, o'xshash va farqli jihatlar ko'rsatildi. .

Asosiy qism

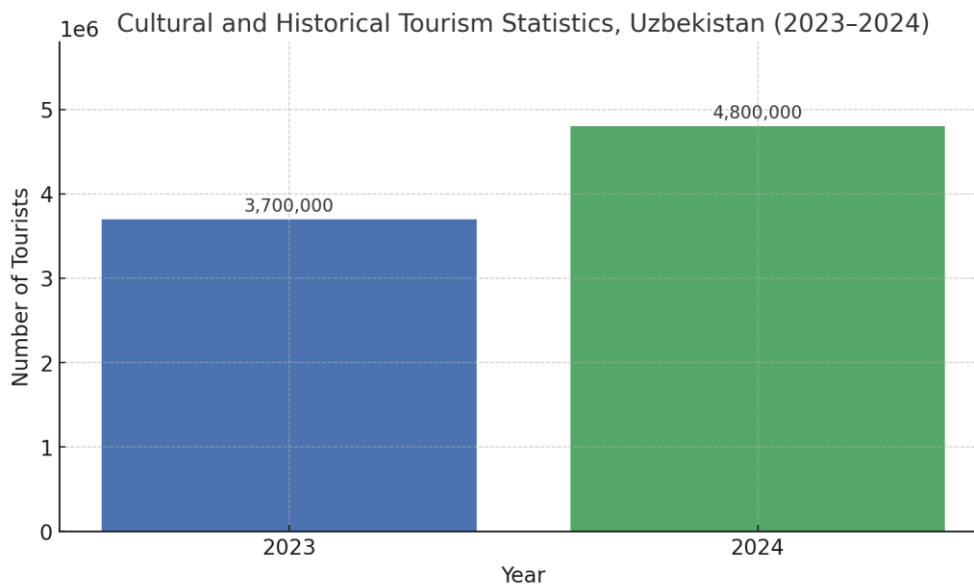
Madaniy va tarixiy turizmning hozirgi holati va asosiy imkoniyatlari

O'zbekiston Respublikasi geosiyosiy, madaniy va tarixiy jihatdan qulay hududda joylashgan bo'lib, boy tarixiy merosi va ko'p asrlik an'analari bilan xalqaro turizm bozori uchun alohida qiziqish uyg'otmoqda. 2024-yil holatiga ko'ra, mamlakatda 8 ta tarixiy shahar – Xiva, Buxoro, Samarqand, Qo'qon, Termiz, Qarshi, Shahrisabz va Toshkent – asosiy madaniy-tarixiy yo'nalishlar sifatida tan olingan. Bu shaharlardagi 7400 dan ortiq moddiy-madaniy meros ob'ektlari, shuningdek, 200 dan ortiq nomoddiy madaniy elementlar madaniy turizmning asosiy resurs bazasini tashkil qiladi (Manba: Madaniy meros agentligi hisobotlari,

UNESCO ro'yxatiga kiritilgan 5 ta yodgorlik: Samarqand – madaniyatlar chorrahasi, Buxoro – islom madaniyati markazi, Xiva – qadimiy shahar, Shahrisabz – Amir Temur vatani, va “Qadimiy Sirdaryo madaniy yo'lagi” loyihasi mintaqaviy turizmni jonlantirishda muhim omillardir. Ushbu obyektlarning aksariyati restavratsiya qilinib, yangi turistik infratuzilma bilan boyitilmoqda. Masalan, 2023-yilda Xorazm viloyatida qadimiy Ichan-qal'a hududida 22 ta mehmonxona, 14 ta gastronomik nuqta va 18 ta turistik xizmat ko'rsatuvchi sub'yekt ochilgan

Yangi tashabbuslar va hududiy strategiyalar

So'nggi yillarda madaniy turizm bo'yicha ixtisoslashgan zonalar tashkil etish ishlari faollashgan. “Chorvoq” erkin madaniy-turistik zona misolida ko'rish mumkinki, turizmni rivojlantirishda davlat-xususiy sheriklik, ekologik me'yorlarga asoslangan loyihalar va mahalliy aholining jalb qilinishi muhim rol o'ynaydi. Bu zona asosida 2023-yilda 1,5 million sayyoh tashrif buyurgan va 20 mingga yaqin vaqtincha yoki doimiy ish o'rinlari yaratilgan. Umumiy “Cultural and Historical Tourism Statistics, Uzbekistan (2023–2024)” – unda 2023-yilda 3,7 million va 2024-yilda 4,8 million turist tashrif buyurgani ko'rsatilgan. (2-rasm)

2-rasm:

Bundan tashqari, viloyatlar kesimida ishlab chiqilayotgan “Madaniy yo‘laklar” kontsepsiyasi asosida har bir hudud o‘zining tarixiy va etnografik xususiyatlariga mos turizm mahsulotlarini ishlab chiqmoqda. Buxorodagi “Sufiy yo‘li”, Qashqadaryodagi “Nasaf izlari”, Andijondagi “Farg‘ona san‘ati va hunarmandchiligi yo‘li” kabi brendlar mintaqaviy turizm raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Xalqaro aloqalar va brendlash

O‘zbekistonning 2023–2024 yillardagi tashqi siyosatida turizm brendi ustuvor yo‘nalish sifatida shakllandi. “Uzbekistan – Heart of the Silk Road” (O‘zbekiston – Ipak yo‘lining yuragi) shiori ostida Berlinda, Tokio, Parij va Kuala-Lumpurda o‘tkazilgan xalqaro ko‘rgazmalar O‘zbekistonning madaniy merosini ommalashtirishga katta hissa qo‘shdi. Buning natijasida, xorijiy sayyohlar soni 2022-yildagi 5,2 milliondan 2023-yilda 6,6 millionga oshdi

Madaniy va tarixiy turizm doirasida “Heritage Walk”, “Museum Night”, “Silk Road Caravans” kabi yangi tajriba mahsulotlari yaratilib, xorijiy mehmonlar orasida katta qiziqish uyg‘otmoqda. Ayniqsa, milliy gastronomiya, hunarmandchilik va folklor san‘ati asosida tuzilgan marshrutlar sayyohlarni uzoq muddatli sayohatlarga jalb qilmoqda.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda madaniy va tarixiy turizm sohasining rivojlanish salohiyati nihoyatda yuqori bo‘lib, bu yo‘nalish mamlakatning xalqaro imijini mustahkamlash, iqtisodiy o‘sishga hissa qo‘shish va milliy merosni asrab-avaylashda muhim rol o‘ynamoqda. Davlat siyosatining izchilligi, qonunchilikdagi islohotlar, infratuzilmaning takomillashuvi va mahalliy aholining faol ishtiroki bu jarayonni barqaror va jozibador etmoqda. Xalqaro hamkorlik, yangi turistik brendlar va texnologik yondashuvlar esa O‘zbekistonni Markaziy Osiyodagi eng muhim madaniy turizm markazlaridan biriga aylantirmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Richards, G. (2018). Cultural Tourism: A Review of Recent Research and Trends. <https://www.mdpi.com/2071-1050/10/3/530>
2. UNESCO. Intangible Cultural Heritage and Sustainable Tourism. → <https://ich.unesco.org/en/sustainable-tourism>
3. Nazarov, S., et al. (2020). Development of Tourism in Uzbekistan and Cultural-Historical Tourist Resource Potential of Kashkadarya Region. Journal of Environmental Management and Tourism. → <https://journals.aserspublishing.eu/jemt/article/view/5485>
4. Juraturnonov, M., et al. (2023). World Heritage Site Tourism and Destination Loyalty along the Silk Road. Sustainability Journal. → <https://www.mdpi.com/2071-1050/15/6/5387>
5. Scholarexpress (2021). Cultural and Pilgrimage Tourism Development in Kashkadarya Region. → <https://scholarexpress.net/index.php/se/article/view/118>
6. Lex.uz. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF–117-sonli Farmoni: Turizm va Madaniy meros vazirligini tashkil etish to‘g‘risida. → <https://lex.uz/docs/5841063>
7. Lex.uz. O‘zbekiston Respublikasining “Turizm to‘g‘risida”gi Qonuni (2019). → <https://lex.uz/docs/4380847>
8. UNWTO (World Tourism Organization). Tourism and Culture Synergies. → <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284418978>
9. Wikipedia. Grand Tour – European cultural tradition. → https://en.wikipedia.org/wiki/Grand_Tour
10. Turizm va madaniy meros vazirligi rasmiy sayti. Xalqaro forumlar va tashabbuslar haqida yangiliklar. → <https://www.tourism.gov.uz>
11. UNESCO Uzbekistan Tourism News. Samarqand turizm forumlari va Ipak yo‘li tashabbuslari. → <https://unescotourism.uz>